

ששים-ושלוש שנות נַכְנֵיָה

הערות מהסמינרים של בַּדְיֵל-זוכרות על היבטיה המעשיים
של שיבת פליטים פלסטינים

אכרם סַלְהַב
מאנגלית: עמי אשר

סדק

כתב־עת לנַכְנֵיָה שכאן

לקראת שיבת פליטים פלסטינים

גיליון 6, מאי 2011

במהלך 63 השנים האחרונות, באופן רצוף ובלתי פוסק, גורשו בני העם הפלסטיני מבתיהם ואדמותיהם ואולצו לחיות בגלות, במחנות פליטים ובגטאות הולכים וצרים, בישראל הריבונית ובשטחים הכבושים. כשאנו הפלסטינים, בוחנים את מאבקנו לצדק במהלך 63 השנים האחרונות, איננו פוסקים לחלום על היום בו נגשים את זכויותינו, נשוב לבתינו ונפוצה על האובדן והטראומה שהיו מנת חלקינו לאורך כל אותן שנים.

הטרנספר בכוח של הפלסטינים ב-48-1947 – הלא הוא הנכבה ("אסון") – הושג באמצעות פינוי אלים של תושבים ומעשי טבח שנעשו בנו, במטרה לעודדנו לברוח. המחטרות הציוניות, ולאחריהן צבא ההגנה לישראל, גירשו יותר מ-700,000 פלסטינים מבתיהם, ואלה פוזרו לכל עבר, למחנות פליטים ולארצות מרוחקות מהכפרים, מהערים, מהבוטננים וממטעי הזיתים של פלסטין, שהיא לנו בית. מאז אותו טיהור אתני שהושלם ב-1948, נמשכו פעילויות הטרנספר בכוח של ישראל, בצורותיו השונות, במטרה לעקור פלסטינים מאדמותיהם בכל רחבי פלסטין ההיסטורית. יהודים-ישראלים, המתגוררים ב"ערים מעורבות" ובמקומות אחרים, אינם צריכים אלא להביט מבעד לחלון ביתם כדי לראות כיצד נמשכת הנכבה בשכונות שלהם, ברחובות הערים, וגובה את מחירה משכניהם הפלסטינים.

מבחינת הפלסטינים בגלות הכפויה, יום השנה ה-63 לראשית הנכבה מהווה הזדמנות להרהר בייאוש האינסופי המאפיל על חייהם מאז גורשו מפלסטין. כיוון שישראל שוללת מהפלסטינים את זכותם המוקנית לשוב לבתיהם, הפליטים עודם פגיעים מאד לעקירה חוזרת ונשנית. גם בימינו, פליטים פלסטינים רבים מתגוררים בתנאים מחרידים על גבול סוריה ועיראק או עזובים שוב לגורלם על גבול לוב-מצרים. עוד אלפים רבים נותרו משוללי מעמד אזרחי ולכן משוללי עבודה או יכולת ללמוד כחוק, ואחרים שחוו, פעם אחר פעם בסיפור המתמשך של נישול ועקירה, את הריסת מחנות הפליטים ואת הריסת בתיהם.

לפיכך, לדידם של הפלסטינים, השיבה היא יותר מאשר מימוש טכני של זכויות שזכו להכרה בינלאומית, אלא קץ לסבל מאד ממשי שעודנו חווים גם בימים אלה. המדובר בתחושה עמוקה של שייכות, בצורך בבית ובשיבה אל מהלך ההיסטוריה כדי שנוכל להשתחרר מעולה. כפי שניסח זאת המשורר הלאומי מחמוד דרוויש:

בחלומי איננו גיבורים עוד או קורבנות; אנחנו רוצים להיות בני אדם רגילים. כשאדם הופך לאיש מן השורה ועוסק בשגרת יומו, הוא יכול לאהוב את ארצו או לשנוא אותה, הוא חופשי להגר או להישאר. אך לשם כך נדרשים

תנאים אובייקטיביים שאינם מתקיימים במציאות. כל עוד נשללת מהפלסטיני מולדתו, אין לו מנוס אלא להשתעבד לאותה מולדת.

בקיצור, אף פתרון צודק לא יושג עבור פליטי פלסטין בלי מימוש זכויותינו הלגיטימיות.

במהלך עשרים השנה האחרונות, עשה המאבק הפלסטיני מעקף אל מסלול המו"מ, אלא שנתקל במבוי סתום. "תהליך השלום" לא הצליח להתמודד עם משטר הכיבוש והאפליה, הקולוניאליזם והאפרטהייד שהנהיגה ישראל, והתעלם משאיפותינו הלגיטימיות; תחת זאת, הוא הפך את רעיון השלום הנעלה למרוקן מתוכן, לנשק בו מנופפים החזקים על מנת להשתיק את המדוכאים והמנושלים השואפים לצדק וחירות. אנו רוצים שלום אמת שבו פלסטינים וישראלים פועלים למימוש זכויות העמים, ובראש ובראשונה זכות השיבה. אם אכן יתרחש דו-שיח, עליו לסוב סביב חיינו המשותפים כשווים, ולא סביב השאלה האם הפלסטינים אנושיים דיים ליהנות ממימוש זכויותיהם מלכתחילה.

מטרה זו היוותה את הכוח המניע לדיון המשותף של עמותות "בדיל" ו"זוכרות" אודות היבטיה המעשיים של שיבת הפליטים. כיצד ישובו הפליטים הפלסטינים לבתיהם וכיצד ניתן יהיה לעשות זאת בהגינות, ביעילות ותוך התחשבות בזכויות הקהילה הקולטת? מדובר בשאלות הרות גורל שעלינו ליישב כדי לאפשר את השיבה.

מבחינת הפלסטינים, תכנון מנגנוני שיבת הפליטים מהווה חלק מתהליך של מודעות עצמית. תהליך שבו אנו מתחילים להבין כי שלילת זכות השיבה שלנו גרמה לנו (באופן מובן למדי) לראות בזכויותינו "חלום", שאת משמעויות הגשמתו עלינו עדיין לעבד בפרוטרוט. אנו מחשיבים מאד את זכויותינו כיוון שהן נשללו מאיתנו למשך זמן כה רב, אך עלינו גם לבחון את המנגנון שבאמצעותו נוכל לממשן: איזו חברה ברצוננו לבנות לאחר שיבתנו וכיצד נוכל לאפשר חיים נפלאים לכל תושבי הארץ? כדי לעשות זאת יהיה עלינו להשלים עם העובדה שהארץ שאנו חוזרים אליה אינה פלסטין של החלומות, זו המוכרת לנו מצילומים בשחור-לבן, אלא מקום חי ונושם שבו נידרש להתפייס עם אסונות העבר ופשעיו ועם סיכויי העתיד ותקוותיו.

תוצאות הדיון שקיימנו אודות מימוש שיבת הפליטים, לא רק עוזרות לנו להסביר את מאבקנו ביתר פירוט, אלא גם גורמות לנו להרגיש את ממשות זכויותינו. העיון והדיון באופן שבו נוכל

לנכס מחדש מרחבים מהם הודרו הפלסטינים זה מכבר, מחזק את נחישותנו בציירו תמונה ברורה יותר של מטרות מאבקנו – שוויון, שיבה, חירות וצדק – ושל הגשמת האידיאלים הנאצלים הללו בעולם המציאות על מורכבויותיו.

ואמנם, התהליך אותו יזמנו מורכב במיוחד. ראוי לציין כמה מהבעיות בהן נתקלנו. כעמותה פלסטינית ה"מייצגת" את הפליטים, "בדיל" הייתה מודעת מאז ומתמיד לתנועה שבין דיבור על לבין דיבור למען אותם פליטים פלסטיניים שבתיהם, חייהם ומשאות לכב היו נשוא הדיונים בסמינרים שלנו. פתרונות בניי קיימא יימצאו רק עם שיתופם של הפליטים בגיבוש המנגנונים שבאמצעותם ייושמו, ובסופו של דבר, רק אם יבחרו בעצמם בפתרון המתאים להם ולמשפחותיהם. מכיוון שכך, ולאור השנים הארוכות בהן ניסו ישראל, האו"ם ומדינות ערב לכפות פתרונות המנוגדים לרצונם של הפליטים, הדגשנו כי הדיון בסמינרים שלנו אינו יותר מאשר הרהורים והעלאת רעיונות של כל אחד מהמשתתפים. תכלית המאבק תוגשם באופן לגיטימי רק אם וכאשר הפליטים עצמם ידונו בפתרון ויאמצוהו.

יתר על כן, העבודה עם ישראלים היא עניין רגיש, כפי שהוכח במגעים שהתנהלו בשנים האחרונות. מאז שיצא "תהליך השלום" לדרך, רוב העבודה בין ישראלים לפלסטינים לא עמדה בהגדרת הנורמליזציה. כלומר, מדובר היה בפרויקטים, יוזמות ופעילויות שנועדו להושיב פלסטינים ו/או ערבים סביב שולחן אחד עם ישראלים אך לא נועדו במפורש להתנגד לכיבוש ולכל צורות האפליה והדיכוי הנכפים על העם הפלסטיני. הדבר גרם לפלסטינים רבים לראות בעין שלילית פרויקטים המתהדרים בשיבה משותפת של פלסטינים וישראלים בחו"ל, תוך התעלמות ממהות שלילת זכויותיהם של הראשונים בידי האחרונים. נמנענו מביקורת זו בכך שמיקדנו את מאמצינו המשותפים במימוש זכויות שזכו להכרה בינלאומית ולא בהידור שלילתן המתמשכת בנוצות הדו־קיום.

יחד עם זאת, התגלעו פערים בקבוצה. אחת השאלות השנויות במחלוקת הייתה אם יש להשתמש בשיבת הפליטים כהזדמנות לשים קץ לעוולות חברתיות אחרות, כלומר אם יש לחלק את הרכוש בשוויוניות או שמא יש להחזירו במישרין לבעליו המקוריים. לדידם של רבים מהפלסטינים שהשתתפו בדיון, חריגה ממסגרת הזכויות הנורמטיבית מקהה את עוקץ הטיעון שלנו ופוגמת בעיקרון היסוד שעליו הוא מושתת, באופן שקובע תקדים מסוכן. למרות שבסופו של דבר הושגה הסכמה מסוימת בסוגיה זו, המחלוקת (שחשוב לציין שהייתה אידיאולוגית כפי שהייתה לאומית) בהחלט עלולה להתערר בדיונים עתידיים. היא מבהירה את הצורך להצהיר על

נקודות מוצא משותפות כבר מראשית הדו־שיח.

למרות הבעיות הללו, הצלחת הפרויקט עד כה והתלהבות המשתתפים מעודדות מאד. במהלך הסמינרים שלנו עם "זוכרות", התחלנו כולנו לדמיין עולם השואב את השראתו מהבנה מעמיקה של העבר ולקחיו. ואולם חזוננו נדמה שברירי ואידיאליסטי לנוכח הסירוב הישראלי העיקש להתיר לפליטים לשוב לבתיהם ולשלם פיצויים לקורבנות הנכבה, מה שמזכיר לנו שהדרך היחידה להבטיח שישראל תגן על זכויות הפלסטינים להגדרה עצמית, ריבונות ושיבה ותקדמן היא הפעלת לחץ על המדינה.

מכיוון שכך, יש להשקיע בגיבוש חזון חיובי של יישום מעשי של זכות השיבה בשילוב עם תוכנית מציאותית שמטרתה לכפות על ישראל לחדול משלילת זכויות הפלסטינים הנמשכת זה עשרות בשנים. גם ישראלים יכולים לעזור בעניין זה ולתמוך בקמפיין "חרם, משיכת השקעות וסנקציות" (BDS) נגד ישראל עד שזו תיאות לקיים את החוק הבינלאומי. בקמפיין זה למען זכויות הפלסטינים נטועים זרעי הסולידאריות, השוויון הצדק בין ישראלים לפלסטינים.

אכרם סֶלהב הוא הממונה על תקשורת בבדיל – מרכז המשאבים לזכויות התושבות והפליטים הפלסטינים בבית לחם, ועורך אל-מג'דל, רבעון בדיל בשפה האנגלית.

סדק - כתב עת לנכבה שכאן, גיליון 6, מאי 2011
לקראת שיבת פליטים פלסטינים

מערכת: עפר כהנא, אסנת בר-אור, איוב אעמר, נורמה מוסי, איתן ברונשטיין, תומר גרדי, עמר אלע'בארי
עורך: תומר גרדי
עריכה חזותית: עפר כהנא, פרהסיה
הפקה: עמותת זוכרות
עריכה לשונית והגהה: אפרת אבן-צור
מוציאים לאור: פרהסיה, זוכרות